

literatura onima koji će zbog zajedničkih arealnih značajki istraživati i one govore kojima čepički govori teritorijalno šire pripadaju, ili onima koji će sintetički prilaziti čakavskim govorima na nekoj od apstraktnih razina. Jednako je tako ova knjiga zanimljivo štivo i etnolozima, ali i nepretencioznim čitateljima, posebice onima iz kršaškog kraja koji će u njoj naći svoje korijenje. Izuzetna je vrijednost ove knjige, dakako, i u tome što je otrgnula od zaborava govor Kršana

kakav on u jednome trenutku svoga povijesnoga razvoja jest.

Autorica Nada Peršić na kraju je svoje rasprave o razlikovnostima toga idioma najavila izradu magistarske radnje koja bi pokazala podudarnosti i razlike između barem dvije pretpostavljene skupine govora čepičkoga tipa: južne i sjeverne. Poželimo joj da u tome i uspije!

Silvana Vranić

INSTITUTIONES LINGVAE ILLYRICAE / OSNOVE ILIRSKOGA JEZIKA

Bartol Kašić, INSTITUTIONES LINGVAE
ILLIRICAE libri duo, *Rim 1604.*

(*Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2002.*)

‘Osnove ilirskoga jezika, koje su mnogi priželjkivali, ako i manje savršene u svojim dijelovima, dovršio sam svojim snagama, doista s veseljem i predanošću, možda samo u prevelikoj žurbi. Nije se, naime, do sada pojavio nitko (koliko znam) koga bih kao pisca mogao slijediti i čija bi se pravila o ilirskome govoru pojavila u pisanom obliku’ piše ‘onima koji uče ilirski jezik’ u predgovoru prve tiskane gramatike hrvatskoga jezika mladi isusovac s otoka Paga, Bartol Kašić. I kao što je prije gotovo četiri stotine godina, zahvaljujući ovome obrazovanom i vrijednom Pažaninu, hrvatski jezik dobio zasluženo mjesto u europskome jezikoslovlju, tako je i Institut za hrvatski

jezik i jezikoslovlje napravio značajan korak za suvremenu hrvatsku lingvistiku objavivši pretisak i prijevod jednoga od najznačajnijih djela naše jezikoslovne, ali i kulturne baštine. Zahvaljujući kvalitetnome prijevodu s latinskoga jezika Sanje Perić Gavrančić i opširnome pogovoru Darije Gabrić-Bagarić, s kronološki poredanim izdanjima Bartola Kašića te literaturom o njemu, temelj hrvatske gramatike dostupan je svim istraživačima, ali i zaljubljenicima u hrvatski jezik.

Zahvaljujući latinskoj autobiografiji u kojoj je Kašić ispričao događaje od svoga rođenja, 15. kolovoza 1575., do pedesete godine života gotovo istodobno

možemo pratiti njegova dva životna puta: prvi, nesumnjivo važniji i puno jasniji, jest svećenički i misionarski, te drugi, o kojemu je Kašić manje govorio, jest njegov spisateljski, prevoditeljski i jezikoslovni rad.

Iz biografije doznajemo da je Kašićev životni put određen nedugo nakon rođenja kada je zbog prerane očeve smrti brigu o njegovu obrazovanju preuzeo svećenik Luka Deodat, Bartolov ujak. Sa samo petnaest godina Kašić napušta rodno mjesto i odlazi na daljnje školovanje u Ilirski zavod u Loretu, a kasnije i u Rimski kolegij, na kojemu od 1598. godine predaje gramatiku. Samo godinu dana kasnije, nakon osnutka Akademije ilirskoga jezika, Kašić biva izabran da napiše gramatiku 'ilirskoga' jezika jer su 'starješine naše Družbe mudro odlučili da ih oni koji se smatraju najsposobnijima da podučavaju nauče materinski jezik onoga naroda čiji je jezik najprošireniji u većini pučanstva' (Bartol Kašić, *Instituones linguae Illyricae libri duo*, Rim, 1604. Pretisak: *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, Zagreb, 2002.; u daljnjem tekstu: Kašić, str. 4). Najvjerojatnije je iste godine (1599.) nastao i donedavno nepoznat Kašićev hrvatsko-talijanski rječnik 'Razlika skladnja slovinska'. Premda ga danas možemo čitati samo kao faksimilni pretisak, očito je da se Kašić u sastavljanju svoga rječnika uvelike ugledao na Vrančićev 'Dictionarium' posvećujući posebnu pažnju bilježenju akcenata.

Nakon objavljivanja gramatike, 1604. godine, Kašić se vraća svojim svećeničkim obvezama te gotovo deset

godina ne izdaje ni jezikoslovna ni književna djela. Nakon male mise, 12. ožujka 1606., postaje hrvatski ispovjednik u bazilici sv. Petra u Rimu, ali već 1609. započinje svoj misionarski rad. Prvo odlazi u Dubrovnik gdje u naredne tri godine obavlja pastoralnu i svećeničku službu. Dubrovniku će se vratiti i nakon misije po turskim krajevima (1612.-1613.) za koje je imao priliku upoznati jezične i kulturne prilike kršćana u Bosni, Srijemu, Slavoniji i Srbiji. Po povratku u Rim, 1613., izlazi prvo Kašićevo književno djelo 'Načini od meditacioni'. Nakon četverogodišnje službe ispovjednika u Loretu, 1618. Kašić kreće u drugu misiju po turskim krajevima, no 1620. se opet vraća u Dubrovnik. Nije sigurno kamo odlazi nakon Dubrovnika, jer je prema nekim autorima 1633. otišao u Loreto, a prema drugima u Rim na dužnost hrvatskoga ispovjednika. Ipak, pouzdano se zna da je nakon smrti, 28. prosinca 1650., pokopan u crkvi sv. Ignacija u Rimu.

Zahvaljujući njegovoj autobiografiji doznajemo s koliko je ljubavi i požrtvornosti Kašić obavljao svoj svećenički poziv, ali doznajemo i za sve one nedaće koje su ga pratile na putovanjima po nekršćanskim područjima. I u ovom se djelu vidi Kašićev književni talent jer su pojedini dijelovi nalik putopisu 'pa nije nimalo čudno što je jedan hrvatski prijevod autobiografije naslovljen kao 'Putovanje po južnoslavenskim krajevima' (Darija Gabrić-Bagarić, pogovor u pretisku *Instituones linguae Illyricae libri duo*; u daljnjem tekstu: Gabrić-Bagarić, str. 388).

Nažalost, premda ćemo u Kašićevoju

autobiografiji naći i poglavlja u kojima on govori o svom jezikoslovnom radu, prvenstveno o učiteljskoj službi i službi ispovjednika za 'ilirski' jezik, ništa ne govori o djelima koja su nastala između 1604. i 1625. godine. O njima ćemo, iako samo u natuknicama, naći podatke u predgovoru 'Ritualu rimskom' (1640.).

Ipak, nesumnjivo je da je Bartol Kašić danas poznat i priznat kao 'otac hrvatske gramatike'. Taj epitet Kašić prvenstveno duguje papi Klementu VIII. i njegovom 'prosvjetiteljskom' nastojanju da se započne studij 'ilirskoga' jezika, nakon čega je general isusovačkoga reda Klaudio Aquaviva izabrao tada dvadesettrogodišnjega učitelja gramatike da 'napiše temeljni priručnik hrvatskoga jezika kako bi budući isusovački misionari mogli lako naučiti jezik puka koji im je dodijeljen na duhovnu skrb' (Gabrić-Bagarić, str. 390).

No, vratimo se prvoj gramatici hrvatskoga jezika. Zahvaljujući činjenici da je pisana latinskim jezikom, metajezikom znanosti i kulture ondašnjega vremena, 'Institutiones linguae Illiricae libri duo' možemo gledati kao 'ekskluzivni udžbenik i primjer praktično-znanstvenoga djela hrvatskoga latinizma' (Gabrić-Bagarić, str. 391), koje je poslužilo mnogim našim kasnijim gramatičarima (Mikalja, Della Bella, Appendini, Babukić...).

Ali, u proučavanju ovoga, za hrvatsku lingvistiku epohalnog djela valja krenuti od samoga naslova. Naime, riječ *institutio* u latinskom jeziku znači 'pravilo'; razloge odabira riječi 'pravilo', a ne 'gramatika', koja također postoji u latinskom jeziku, možemo potražiti u

skromnosti mladoga isusovca koji je neizmerno odan svom redu, ali i u činjenici da je Kašić itekako svjestan da je prvi koji se odvažio na opis hrvatskoga jezika i njegovu nesumnjivu strahu u ishod toga pothvata. No, možda bi se naša gramatika i zvala 'gramatikom' da je tiskano sve što je Kašić napisao za ovu prigodu, a ne, zbog nedostatka novca, samo najnužniji dio.

Ipak, činjenica je da su Hrvati prije gotovo četiri stotine godina imali svoju gramatiku. No valja objasniti zašto Kašić govori o *ilirskom*, a ne o *hrvatskom* jeziku. Naime, termin *hrvatski jezik* u ono je vrijeme 'bio vezan za redakciju staroslavenskoga i za narodni jezik, kao i ime *slovenski*, također istoznačno s hrvatskim' (Gabrić-Bagarić, str. 392), stoga su i isusovci preuzeli antički naziv za narode na južnoslavenskome prostoru i njihov jezik osnivajući Ilirsku akademiju i 'etiketirajući' jezik(e) toga prostora kao *ilirski jezik*.

Sigurno je da je Kašićeva prvotna verzija gramatike trebala biti puno opširnija i to je, vjerojatno, jedan od razloga zašto je Kašić gramatičku građu podijelio u dvije knjige. No, i svaka knjiga ima svoje poddijelove, pa ćemo u prvom dijelu prve knjige naći poglavlje u kojemu su obrađena *slova*, *akcenti*, *apostrof*, *slog* i *riječ*. Drugi je dio posvećen *iskazu* i *imenu*, što uključuje *imenice*, uz koju vezuje tri deklinacije, i *pridjeve*, koje obrađuje u trećem dijelu, a prvu knjigu završava opisujući vrste *zamjenica*. Druga je knjiga najvećim dijelom posvećena *glagolima*, obrađenim u prvome dijelu, drugi dio obrađuje *participe* i *priloge*, a opis vrsta riječi u

hrvatskom jeziku završava trima 'malim dijelovima iskaza', koji 'pridonose jednako finoći i čvrstoći savršena govora kao bilo koji od do sada opisanih': *prijedlozima, uzvicima i veznicima*. Kao dodatak drugoj knjizi Kašić govori i o *konstrukciji iskaza* u hrvatskom jeziku dajući trinaest kratkih pravila vezanih za sintagme, iz kojih se mogu iščitati osnovna Kašićeva sintaktička načela.

Budući da svaki jezik ima svoje mnogobrojne posebnosti i iznimke, sigurno je da ne postoji 'knjiga' koja bi popisala sve značajke opisivanoga jezika. S tim u vezi, i analizi 'Osnova ilirskoga jezika' valja pristupiti imajući u vidu da se Kašić prvi odvažio opisati hrvatski jezik, ali i da je jedina gramatika koja mu je mogla poslužiti kao uzor bila gramatika latinskoga jezika (akademik Radoslav Katičić je u svojoj opširnoj analizi *Gramatika Bartola Kašića* utvrdio da je Kašić svoje uzore u gramatičkom opisu hrvatskoga jezika našao u gramatikama vrsnih gramatičara: Emanuela Alvareza, Alda Manucija i Donata). To je i razlog zašto je Kašić u nemalom broju slučajeva posegnuo za poukama (*admonitio*), izuzecima i ograničenjima (*exceptio*) kako bi što jasnije opisao hrvatski jezik.

Svjestan činjenice da 'u spisima ljudi mojega naroda nedovoljno ujednačena raznolikost slova stvara čitateljima nevjerojatnu teškoću' Kašić se na početku svojih 'Osnova' bavi problemom latiničke grafije u hrvatskom jeziku ističući da je 'zadaća i dužnost slova čuvati i štititi riječi i omogućiti im da se one izgovaraju s potpunim zvukom'. Ipak, težnju da jedan grafem uvijek ima

istu fonemsku vrijednost, neuvjetovano njegovom pozicijom, detaljnije će objasniti tek u 'Ritualu rimskom'. Dakle, nakon tablice od 25 slova (velikih i malih), slijede poglavlja *O samoglasnicima i dvoglasima* (a, e, i, o, u; aa, ee, ii, oo, uu, ie, ae), *O slovima za jednostavne suglasnike* (b, c /č/, ç/c/, d, f, g, h, k, l, m, n, q /kv/, r, s, t, x /ž/, y /j/, z) u kojemu daje upute za izgovor onih slova koja se ne izgovaraju isto kao u latinskom. Treće je poglavlje posvećeno izgovoru *suglasničkih skupova*, koje on također naziva slovima: *cch /č/, ck /čk/, chi /či/, gn /ń/, ggn /gń/, ghn /gn/, sc /š/, sct /št/, ksc /kš/*. No, očito je da Kašić nema znakove za /ǰ/ i /ǰ/ po čemu možemo zaključiti da je ovdje opisan fonemski inventar čakavskoga narječja.

U poglavlju koje obrađuje *ton i apostrof* Kašić govori o prozodiji u hrvatskome jeziku, točnije daje opis čakavskoga troakcenatskog sustava (koji uključuje tri akcenta: *oštri* (akut), *teški* (gravis) i *otegnuti* ili *zavinuti* (circumfleks). A da je poznavanje ilirskoga jezika Kašić temeljio na čakavštini rodnoga mu otoka Paga, možemo vidjeti i u mnogobrojnim primjerima koji nose odlike čakavskoga narječja: 'čakavska vokalizacija poluglasa, refleks d' kao j, pojava oblika *človik, tret, dvignuti* itd. Naporedno se predstavljaju oblici s finalnim -l i s prijelazom -l>-o, što je kod glag. rad. pridjeva postalo morfološka crta' (Gabrić-Bagarić, str. 398-399). Što se pak refleksa jata tiče, on je u najvećem broju primjera ikavski (*vrimo, diva, niki, pridjev bili, prikosyutra*) te o ekavskim refleksima možemo govoriti samo kao o iznimkama

(*venčac*), a u cijeloj se gramatici pojavljuje samo jedan ijekavizam (*tieh*, str. 9). Premda čakavac od rođenja, Kašić poznaje i ostala dva narječja hrvatskoga jezika, no kaže da nema vremena 'propisivati koji je dijalekt svojstven kojemu gradu i pokrajini'. Činjenica je da i u 'Osnovama' ima mnogo primjera štokavske stilizacije (*ča* i *što*, *bil* i *bio*), a poznato je da se u nastavku svoga spisateljskoga rada Kašić potpuno opredijelio za štokavštinu, tj. 'bosanski jezik' kojim je i napisan 'Ritual rimski' (1640.).

S drugim dijelom prve knjige započinje Kašić analizu morfologije hrvatskoga jezika. Budući da riječ 'sama za sebe nema određena i jasna smisla, ipak povezana s drugima više ili manje pokazuje ono što znači' (Kašić, str.17), o vrstama riječi možemo govoriti kao o dijelovima *iskaza* što je 'odgovarajuće povezivanje i raspored riječi sastavljen od izričaja tako da nešto znači' (Kašić, str. 20).

Imenice je Kašić podijelio na *vlastite*, *opće* i *zbirne*, a njihove *odrednice* jesu *broj* (jednina i množina), *padež* (nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ i sedmi za jedninu, a za množinu, na ovih sedam, dodaje i osmi), *rod* (muški, ženski i srednji), *sastav* (jednostavan i složen) te *vrsta imena* (ishodišna i izvedena). Što se padeža tiče, očito je uzor tražio u gramatici latinskoga jezika i ostavio ablativ (koji je oblično jednak našem genitivu). *Sedmi* i *osmi* padež odgovaraju današnjem instrumentalu (*ss' golubom*), odnosno lokativu množine (*u golubih ili golubi*) za koji u jednini ne vidi potrebu jer ga

izjednačava s prijedložnim dativom. Ostatak poglavlja o imenicama posvećen je trima deklinacijama i odgovarajućim primjerima za svaku sklonidbu, a mnogobrojne napomene i iznimke dokaz su kompleksnosti imeničkih promjena hrvatskoga jezika.

'Pridjev je ono što u iskazu, očigledno ili skriveno, ne može biti bez imenice čiju kakvoću ili količinu izriče...' (Kašić, str. 42) započinje Kašić treći dio prve knjige posvećen pridjevima, unutar kojih razlikuje tri stupnja: *pridjev u pozitivu* (mali), *komparativu* (manji) i *superlativu* (najmanji, prilipi) te šest vrsta: *prvu* koja uključuje *posvojni* (Ivannov), *domovinski* (pascki), *pridjev roda* (slovinski), *gradivni* (zlatni), *pridjev koji dobiva značenje po mjestu i vremenu* (nebbeski), drugu u kojoj se nalaze *upitni* (kakov), treću s *odnosnim* (koje), četvrtu vrstu koja se odnosi na *povratne* (takov), petu s *dijelnim* (sfaki) te i šestu koja uključuje *brojevne pridjeve*, koje dijeli na *glavne* (jedan) i *redne* (parvi). Izuzev prve i četvrte, ostale bismo vrste u suvremenoj gramatici hrvatskoga jezika našli pod vrstama zamjenica i brojevima, kao zasebnom vrstom riječi. Važno je napomenuti da Kašić razlikuje dvojninu pa, u primjerima za sklonidbu brojevnih pridjeva, posebno navodi sklonidbu uz brojeve *dva* (*dvi*, *dva*), *obba* (*obbae*, *obba*), *tri* i *četiri* (*cetirae*, *cetiri*). Očito je da Kašić nije poznavao pojam određenoga i neodređenoga vida pridjeva, no u deklinaciji posvojnih pridjeva vidimo da je poznavao mogućnost dvojake deklinacije: 'Oblici muškoga i srednjega roda posvojnih pridjeva, koji se izvode iz vlastitih imena,

a završavaju u bilo kojem padežu na *oga* ili *omu*, mogu se sinkopom odbaciti *og* ili *om* kao *Petrovoga*, *Petrova*; *Petrovomu*, *Petrovu* (Kašić, str. 56).

Premda bismo danas pod pojmom *imena* (lat. nomina), osim spomenutih imenica, pridjeva i brojeva, uvrstili i zamjenice, Kašić posljednji dio prve knjige posvećuje upravo zamjenicama. Za razliku od pridjeva, zamjenice je podijelio u dvije osnovne vrste: *ishodišnu*, koja se dijeli na *pokaznu* (*ya*, *ti*, ali i *ovi*, *tay*, *oni...*) i *povratnu* (*sebe*) *zamjenicu*, te *izvedenu*, koja podrazumjeva *posvojnu* (*moy*, *moya*, *moye*), *zamjenicu roda ili domovinsku* (*našcinski* i *vascinski*) i *povratnu*.

Da je za Kašića glagol središnji dio rečenice (*iskaza*), možemo zaključiti i po tome što je od stotinjak stranica druge knjige 'Osnova' njih osamdeset posvećeno *glagolu*, tj. njegovim odrednicama: *rodu*, *načinu*, *vremenu*, *vrsti*, *sastavu*, *licu*, *broju* i *konjugaciji*. U drugom je dijelu obradio *participe* i *priloge*, a u trećem se osvrnuo na *prijedloge*, *uzvike* i *veznike*.

Premda je u cijelim 'Osnovama' vidljiv utjecaj gramatike latinskoga jezika, to je najočitije u poglavlju o glagolima, odnosno glagolskim načinima. Naime, po uzoru na latinski jezik Kašić je glagolske načine podijelio na: *indikativ* (*yesam*), *imperativ* (futura: *bitichiu*), *optativ* (prezenta: *o/a da sam* ili *o/a da yesam*), *konjuktiv* (prezenta: *da budem*), *potencijal* (prezenta: *budu ya?* ili *budem ya?*) i *infinitiv* (samo prezenta: *biti*), a od glagolskih vremena razlikuje: *prezent* (*yesam*), *preterit* (kojim naziva sva prošla vremena: *imperfekt* (indikativa:

bijh ili *biah*), *aorist* (indikativa: *bih*), *perfekt* (indikativa: *bio sam* ili *bio yesam*) i *pluskvamperfekt* (indikativa: *bijh bio* ili *bijh bil*) te *futur* (indikativa: *bitichiu*). Premda ih ne navodi kada nabraja glagolske načine i vremena, Kašić na kraju desetak primjera konjugacije glagola navodi *gerund* i *particip*, koji bi po oblicima odgovarali suvremenom glagolskom prilogu sadašnjem i prošlom (gerund prezenta i imperfekta: *buducchi*; gerund perfekta i pluskvamperfekta: *bivsci* ili *buducchi bio* ili *bil*), odnosno glagolskim priložima i glagolskom pridjevu radnom (particip prezenta i imperfekta: *buducchi*; particip perfekta i pluskvamperfekta: *bio* ili *bil*; drugi: *bivsci*).

A da Bartol Kašić nije samo slijepo slijedio jedine uzore koje je mogao imati, latinske gramatičare, vidi se i u poglavlju u kojemu govori o *glagolskom rodu*. Naime, činjenica je da se i u ovome slučaju ugledao na latinsku gramatiku pa imamo *lični glagolski rod*, koji se dalje dijeli na *aktivni*, *pasivni*, *srednji* i *deponentni*, te *bezični glagolski rod*, koji uključuje *glagole aktivnoga i pasivnoga stanja*. No, već u sljedećem paragrafu čitamo: 'U nas se pak, kako se meni čini, i lični i bezični glagol može podijeliti na prijelazni, koji svojim djelovanjem prelazi na nešto drugo, i na neprijelazni glagol, koji svojim značenjem ne prelazi na nešto drugo' (Kašić, str. 83).

O ostalim odrednicama glagola nalazimo samo po jednu rečenicu: 'Od glagolskih vrsta jedna je ishodišna, druga izvodiva ili izvedena. Glagolska su lica tri: prvo, ono koje govori, drugo ono s kojim tko govori, treće ono o kojem se

govori. Sastav je jednostavan i složen. Broja su dva, jednina i množina' (Kašić, str. 87). Što se spomenutih primjera konjugacije tiče, Kašić ih temelji na sastavu glagola; tako, (ovisno i o nastavku u prvom licu indikativa prezenta) jednostavni glagoli mogu imati tri, složeni i izvedeni dvije, nepotpuni, nepravilni i bezlični glagoli jednu konjugaciju.

Mnogobrojne napomene i iznimke vezne za konjugaciju glagola očit su dokaz različitost hrvatskoga i latinskoga jezika, ali i razumljiva Kašićeva nesnalaženja u šarolikosti govora hrvatskoga jezika (npr. iako u primjeru za konjugaciju jednostavnih glagola na -im za 3. l. mn. ima nastavak -e, nalazimo i rečenicu *Oni žive život vesel* (Kašić, str. 83).

Veći dio druge knjige posvećen je *participu* koji ima rod (muški, ženski, srednji), *padež* (i u jednini i u množini kao imenice), *vrijeme* (prezent i imperfekt te preterit perfekt i imperfekt), *značenje* (prijelazno i neprijelazno, s napomenom da se participi aktivnoga značenja tvore od obiju vrsta glagola, a oni pasivnoga značenja samo od prijelaznih i nekih neprijelaznih glagola), *broj* (jednina i množina) i *sastav* (jednostavni i složeni).

Što se *priloga* tiče, Kašić ih je po značenju podijelio na dvadeset dvije vrste (npr. *sumnje, izabiranja, skupljanja...*), no najbolje su obrađeni *prilozi vremena* i *mjesta* unutar kojih je ispravno uočio razliku među pitanjima *gdi?, kamo?, kuda?* (Kašić, str. 176).

Prijedlogu, vezniku i *uzviku*, dijelovima iskaza sasvim malima i gotovo

bez značenja, koji pridonose finoći i čvrstoći savršena govora, kako zaljučuje Kašić, posvećeno je desetak stranica na samome kraju druge knjige.

'Prijedlog je nesklonjivi dio iskaza koji se, odvojeno ili povezano, stavlja pred ostale dijelove iskaza... A padeži, premda se u Latina prijedlogu pripisuju samo akuzativ i ablativ, u nas mu se ipak daju gotovo svi' (Kašić, str.179) objašnjava 'otac hrvatske gramatike' zašto analizi *prijedloga* pristupa stavlajući ih uz imenice u određenom padežu, kao što će prijedlozima pristupati i mnogobrojni pisci gramatika hrvatskoga jezika stoljećima nakon Bartola Kašića.

Slijedi poglavlje o *uzviku* 'koji se ubacuje među druge dijelove iskaza za izražavanje duševnih stanja' (Kašić, str. 183) i, s tim u vezi, postoji četrnaest vrsta uzvika (npr. *uzvik onoga koji se hvali i koji se raduje, onoga koji uzdiše, onoga koji se boji...*).

Opis dijelova iskaza Kašić zaključuje poglavljem o *vezniku* ukratko navodeći sedam vrsta veznika hrvatskoga jezika: *sastavni, rastavni, suprotni, skupni ili zaključni, uzročni, dopunski i pogodbeni*.

Veznicima je Bartol Kašić završio svoj opis dijelova iskaza, svjestan objektivnih i subjektivnih propusta te zaključuje: 'Stoga opet i opet molim one koji su u ovom jeziku vještiji da učine ono što je meni onemogućila kratkoća vremena...' (Kašić, str. 185).

No, činjenica da ti kratki opisi pojedinih vrsta riječi ne omogućuju znanje potrebno za komunikaciju

nagnala je Kašić da kao dodatak drugoj knjizi da trinaest *Pravila o konstrukciji*. Ta se pravila najvećim dijelom odnose na sročnost i valentnost glagola, ali te sintaktičke napomene 'iznesene u vidu pojedinačnih napomena, ne omogućuju stvaranje slike o rečeničnom ustrojstvu koje Kašić preporuča ili normira, a još manje kakvo provodi u svojim djelima' (Gabrić-Bagarić, str. 398).

A da mnogo toga što je napisao u 'Osnovama' ne provodi u svome kasnijem stvaralaštvu, pokazala je Darija Gabrić-Bagarić u jednome od poglavlja pogovora, 'Jezik književnih djela', u kojemu analizira jezik Kašićevih kasnijih radova (originala te prijevoda i preradaba) u odnosu na 'Osnove', s posebnim osvrtom na štokavsko-čakavsku opreku.

Premda recentna povijesnojezična literatura govori o počecima standardizacije hrvatskoga jezika tek 150 godina nakon tiskanja naše prve gramatike, očito je da je Bartol Kašić bio svjestan dviju značajki standardnoga jezika: normiranosti i rasprostranjenosti među govornicima. Što se normiranosti tiče, poznavajući onodobnu jezičnu situaciju na našim prostorima, više od opisa dotadašnjega jezika knjiga, ili, riječima akademika Milana Mogušā,

ugramaćivanja jezika koji najvećim dijelom pripada jugoistočnom kompleksu hrvatske književnosti, i ne možemo očekivati. U vezi s izvorom svojih lingvističkih zaključaka valja pretpostaviti da je Kašić smatrao da su čakavsko i štokavsko narječje najrašireniji u Hrvatskoj, no tijekom misionarskih putovanja uočava da su zahvaljujući migracijama čakavsko i kajkavsko narječje potisnuti na sjeverni, odnosno zapadni rub Hrvatske te i sam u svojim kasnijim radovima odabire štokavsko narječje ('bosanski jezik') za svoj književni izričaj. Doda li se tomu i činjenica da su na tragu Kašićeva opisa hrvatskoga jezika bili i mnogi priznati gramatičari kasnijih razdoblja, s pravom možemo tvrditi da Hrvati već četiri stoljeća svjesnim, planskim normiranjem vode brigu o svome jeziku.

Novo izdanje Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u biblioteci *Pretisci* - pretisak Kašićeve gramatike i prijevod na hrvatski standardni jezik - olakšava kroatistima služenje prvom hrvatskom tiskanom gramatikom, pa se mogu očekivati novi analitički prilozi. Ovu knjigu stoga možemo prihvatiti i kao dostojan dar za četiristoti rođendan pionirskoga Kašićeva djela.

Anastazija Horvat

